

Securities Market and Investment Analysis

Lecture 2

Debt इन्स्ट्रुमेंट

बॉण्ड्स आणि डिबेंचर्स (Bonds and Debentures)

- एखादी कंपनी शेअर्स च्या माध्यमातून किंवा bonds (रोखे) आणि debentures (डिबेंचर्स) या माध्यमातून भांडवल उभा करू शकते. बॉण्ड्स हे सरकारलाही कर्जाच्या माध्यमातून भांडवल उभा करण्याचा एक महत्त्वाचा मार्ग समजला जातो
- गुंतवणूकदाराच्या बाजूने विचार करता स्टॉक मार्केटमध्ये गुंतवणूक हि गुंतवणूकदाराला चांगले परतावे मिळवून देऊ शकते तथापि इथे रिस्क/धोकाही असतो. काही गुंतवणूकदार असे असतात की त्यांना कमीत कमी धोक्यात चांगला परतावा प्रतिमहा किंवा दरवर्षी मिळावा ही अपेक्षा असते, हे गुंतवणूकदार स्टॉक मार्केटमध्ये गुंतवणूक करण्याऐवजी बँकामध्ये मध्ये बचती किंवा फिक्स्ड डिपॉझिट च्या स्वरूपात पैसे ठेवणे पसंत करतात. बँकांमधील ठेवी या कमी परतावा कमी धोक्याचे असतात. बॉण्ड्स आणि डिबेंचर्स यामधील गुंतवणूक ही स्टॉक मार्केट मधील गुंतवणुकीपेक्षा कमी धोका आणि परताव्याच्या असतात पण बँकांमधील ठेवी पेक्षा अधिक परतावा मिळवून देणारे असतात.
- भारतामध्ये स्टॉक एक्सचेंज मधून बॉण्ड्स आणि डिबेंचर्स ट्रेडिंग एक टक्क्यांपेक्षाही कमी आहे तथापि over the counter (OTC) च्या माध्यमातून 99 टक्के पेक्षा अधिक खरेदी-विक्री होत असते

आता कंपनीच्या बाजूने विचार करूया

- ❖ एखादी कंपनी भांडवल उभा करत असताना तिच्या समोर दोन ऑप्शन असतात **एक स्टॉक मार्केट मधून शेअर्सची विक्री** करून भांडवल उभा करणे आणि दुसरा असणारा ऑप्शन म्हणजे **बॉण्ड्स आणि डिबेंचर्स इन्स्ट्रुमेंट्स** यामध्ये पब्लिक कडून किंवा बँकां/ वित्तीय संस्था कडून बॉण्ड्स आणि डिबेंचर्स ची विक्री करून कर्ज घेणे हा भाग येतो.
- ❖ स्टॉक मार्केट मधून भांडवल उभा करत असताना कंपनीला आपले शेअर्स विक्री करताना आपल्या मालकीहक्काचेही वितरण करावे लागते त्यामुळे बऱ्याचदा काही कंपन्या हा मार्ग अवलंबत नाहीत. बँकेकडून कर्ज घेतल्यास याचा व्याज दर जास्त राहतो हा साधारणपणे 10 ते 12 टक्क्यांपेक्षा अधिक असतो.
- ❖ सामान्य गुंतवणूकदार हा फिक्स्ड डिपॉझिट मधून पाच ते सहा टक्क्यांपर्यंत परतावा मिळवत असतो तर bonds/ debentures हे यापेक्षा अधिक परतावा देत असतात म्हणजे साधारणपणे सात ते आठ टक्के. तर हे गुंतवणूकदार bonds किंवा डिबेंचर्स यांना अधिक पसंती देतात. कंपन्यांना देखील बँकांकडून कर्ज 12 टक्क्यांनी किंवा 14 टक्क्यांनी घेण्यापेक्षा आठ किंवा नऊ टक्क्यांपर्यंत बॉण्ड्स आणि डिबेंचर्स वरती परतावा देणे हे अधिक सोयीचं आणि फायद्याचे होते.

- ✓ **समजा** केंद्र सरकारला कर्जाची गरज असल्यास सरकारने जर दहा हजार कोटी रुपयांची बॉण्ड्स विक्रीस काढले असतील आणि ते पाच वर्षांच्या कालावधीसाठी असतील इथे बॉण्ड्स हे स्पेसिफिक कालावधीसाठी विकले जातात हे अत्यंत महत्वाचे आहे आणि याचा साधारणपणे आठ टक्के इतका व्याजाचा दर ठरला असेल तर गुंतवणूकदाराला प्रति वर्षी आठ टक्के याप्रमाणे किंवा काही वेळेला पाच वर्षांचा एकत्रित कंपाउंड इंटरेस्ट रेट हा त्याने गुंतवलेल्या अमाऊंट वरती मिळत असतो. जेव्हा बॉण्ड मॅच्युर होतो म्हणजेच त्याची मुदत संपते तेव्हा एकूण मुद्दल आणि व्याज असा एकत्रित परतावा गुंतवणूकदाराला मिळतो. **बॉण्ड्स हे नेहमी सेक्युर असतात.** याचा अर्थ बॉण्ड्स नेहमी त्या कंपनी किंवा सरकारने काहीतरी तारण ठेवून त्यावर आधारीत जारी / विक्री केलेले असतात. बॉण्ड्स हे सरकार मार्फत किंवा वित्तीय संस्था मार्फत किंवा कॉर्पोरेट हाऊसेस मार्फत जारी / केले जातात

डिबेंचर्स

- डिबेंचर्सचा विचार करता **हे सेक्युर किंवा अनसेक्युर** असू शकतात. सेक्युर डिबेंचर्स याचा अर्थ ते डिबेंचर्स की ज्यांना कंपनीने किंवा इशू करणाऱ्याने काही तारण ठेवलेले आहे. बहुतेक डिबेंचर्स हे अनसेक्युर असतात अशा डिबेंचर्स मध्ये रिस्क जास्त असते अर्थात याच्या वरती मिळणारा परतावा व्याजदर सुद्धा अधिक असतो. काही वेळेला **डिबेंचर्स हे convertible** असतात याचा अर्थ हे **issue** करणारी कंपनी कालांतराने डिबेंचर्स चे रूपांतर इक्विटी मध्ये करू शकते **डिबेंचर्स हे नेहमी खासगी कंपन्यांकडून इशू केले जातात**
- जेव्हा bonds हे कंपनीकडून प्रथम विक्रीस आणले जातात तेव्हा हे प्राथमिक बाजारामध्ये येतात हे कंपनीकडून **issue** केले जातात आणि गुंतवणूकदार खरेदी करतो म्हणून याला **बॉण्ड्स आयपीओ** असे म्हणतात. समजा हा पाच वर्षांचा असणारा बॉण्ड्स असेल आणि गुंतवणूकदाराला त्याने गुंतवणूक केलेल्या पैशाची गरज असेल तर तो दुय्यम बाजारामध्ये हा बॉण्ड विक्री करू शकतो याला **बॉण्ड्स सेकंडरी मार्केट** असे म्हणतात.
- भारतामध्ये **Goldenpi** हा अत्यंत महत्वाचा असणारा बॉण्ड्स डिबेंचर्स मार्केट **online platform** समजला जातो. (Visit to <https://goldenpi.com>)
- समजा ज्या कंपनीने हे बॉण्ड्स डिबेंचर्स जारी / केलेले आहेत ती कंपनी सातत्याने तोट्यात असेल आणि कंपनी वाईड-अप होणार असेल तर अशा वेळेला सुरुवातीला बॉण्ड्स होल्डर्स/ secured debentures ना मिळकत दिली जाते त्यानंतर unsecured debentures ना दिली जाते व त्यानंतर इक्विटी होल्डर चा क्रमांक येतो.

थोडक्यात बॉण्ड्स किंवा डिबेंचर्स हे असे करारपत्र असतात जे गुंतवणूकदाराला तुलनेने कमी धोक्यामध्ये फिक्स रिटर्न्स मिळवून देणारे **इन्व्हेस्टमेंट इन्स्ट्रुमेंट** आहेत.